

מבוא למסכת כתובות: סקירה של הכתובה

ההתחייבויות ההלכתיות שבכתובה

רוב ההתחייבויות הן של הבעל לאשה, ולא להיפך. השו"ע (אה"ע סימן סט סעיפים א-ג) מונה עשרה חיובים של הבעל לאשה, וארבעה חיובים של האשה לבעל. אני אמנה אותם בסדר אחר מהשו"ע,⁵ בתוספת שתי התחייבויות שלא מובאות בשו"ע.

אם פירוק הנישואים נעשה באשמת האשה (למשל: אם האשה זנתה עם אדם אחר) הבעל אינו חייב לה את חובות הכתובה.

בעמוד הבא אציג בטבלה את הרשימה:

מסכת כתובות עוסקת רבות בדיני הכתובה. כדרך התלמוד, העיסוק הוא בפרטים, ולפעמים מרוב עיסוק בפרטים לומדי המסכת אינם רואים את התמונה הכוללת. במאמר זה אציג את עיקרי הכתובה על מרכיביה השונים. אין במאמר זה חידושים, אלא סקירה תמציתית.¹

מהות הכתובה

הכתובה היא חוזה משפטי נלווה לנישואים, שנועד להסדיר את היחסים בין הבעל לאשה. הכתובה יוצרת מערכת של חובות וזכויות בין בני הזוג תוך כדי הנישואים, וגם קובעת את החובות והזכויות בין בני הזוג במקרה של פירוד ח"ו (= גירושים, או מוות של אחד הצדדים).

חז"ל תיקנו חיובים שנכללים בכתובה, והם נקראים "תנאי בית דין". חיובים אלו נוצרים על ידי עצם הנישואים - גם אם לא נכתבו בשטר כתובה. החתן והכלה יכולים להוסיף בתוך הכתובה התחייבויות או תנאים משלהם, כתוספת על מה שחז"ל תיקנו. כמו כן הם יכולים גם לשנות מתקנת חז"ל (שהיא ברירת המחדל) - ביחס לרוב ההתחייבויות.² ישנן תקנות של קהילות שונות ששינו את חובות הכתובה. חלק משינויים אלו הפכו למנהג מקובל והוכנסו לתוך הנוסח של הכתובה (הספרדית). למשל, התקנות ביחס להסדרת הירושה.

נוסח הכתובה

בזמן חז"ל לא היה לכתובה נוסח קבוע. בתקופת הגאונים והראשונים³ מוצאים כבר נוסחים מסודרים. אין נוסח אחיד באופן מוחלט של הכתובה, ויש הבדלים משמעותיים בין הכתובה האשכנזית לספרדית. כמו כן ישנם במהלך הדורות שינויים קלים של הנוסח.⁴

¹ לצורך סקירה זו נעזרתי בספר 'משפט הכתובה' של הרב בר-שלום שליט"א.

² דיון מפורט בכך בהמשך.

³ רס"ג, שו"ת רגמ"ה, ראב"ה ורמב"ם (וכן בעוד ראשונים).

⁴ נוסח הכתובה האשכנזית כיום לקוח מספר נחלת שבעה (נוסח פולין), והנוסח הספרדי לקוח מספר "שער המפקד" (ספר אסיפת מנהגי ירושלים, מלפני כמאה שנה), ומובא בספר "ארץ חיים" ובספר "נתיבי

עם". האשכנזים בירושלים הושפעו מנוסח נחלת שבעה ומהנוסח הספרדי.

⁵ בגלל ההבחנה בין התחייבות במהלך הנישואים והתחייבות שלאחר פירוק הנישואים.

חובות האשה לבעל	חובות הבעל לאשה	בזמן הנישואים
1. מעשה ידיה לבעלה 2. מציאתה 3. פירותיה	1. מזונות 2. כסות 3. עונה 4. רפואה 5. לפדותה מהשבי	
4. ירושתה (אם האשה מתה תוך כדי הנישואים).	6. קבורתה 7. עיקר כתובתה 8. תוספת כתובה 9. מזונות ומגורים לאשה לאחר מות הבעל 10. מזונות לבנות האשה לאחר מות הבעל 11. להיות בניה הזכרים ממנו יורשים כתובתה 12. אחריות על נכסי צאן ברזל	לאחר פירוק נישואים

הבעל חייב גם לזון את בניו ובנותיו (עד גיל שש).
לאחר גיל שש תקנת אושא לזון עד שיגדלו.

כסות

הבעל חייב לספק כסות לאשתו. יש סוברים (רמב"ם, רא"ש) שזהו חיוב מן התורה, שנאמר: "שארה כסותה ועונתה לא יגרע". יש סוברים דרבנן.⁸
הפוסקים כללו בחיוב זה דין נוסף: הבעל חייב לספק לאשה דיור וכלי בית (כלי שינה, כלי אכילה ושתייה, תכשיטים - כפי מנהג המדינה). זה נקרא בלשון חז"ל 'פרנסה' (ואולי זו גם הכוונה בכתובה).

עונה

הבעל חייב בקיום יחסי מין עם אשתו. תדירות מצוות עונה משתנה לפי המקצוע של האדם, לפי בריאותו ושאר תנאים.

רפואה

הבעל חייב לדאוג לרפואת אשתו, בין רפואה שיש לה קצבה (=תמורת פירות שהוא זוכה מנכסיה), ובין שאין קצבה (=תמורת מעשי ידיה, כמו מזונות).
חיוב רפואה (וכן חיוב פדיונה, וקבורתה של האשה, שיוזכרו להלן) לא מפורט בנוסח שטר הכתובה. יש מפרשים שכוללים זאת במילה "ואפרנס" המוזכרת בכתובה.

8 (רמב"ן עה"ת, ר"ן. ופירוש המילה כסותה = כלי מיטה, או שלא ישמש ע"ג קרקע).

לאחר הצגת רשימת ההתחייבויות, נסקור בקצרה כל התחייבות, לפי הסדר שלעיל.

מזונות

הבעל חייב לספק מזון לאשתו. נחלקו התנאים (כתובות מו, א): יש סוברים שהחיוב מן התורה, שנאמר "שארה כסותה ועונתה לא יגרע", והם מפרשים "שארה" = מזונות. יש סוברים שזו תקנת חכמים בלבד.⁶
שיעור המזונות: שתי סעודות ליום ושלוש סעודות לשבת. (משנה כתובות טז:). הראשונים כתבו שכיום מוסיפים כפי מנהג המדינה, וכפי שרגילה מבית אביה. כל זה כשפרנסתו מצומצמת, כשיש לו יותר - חייב כפי עושרו. (יש בזה הרבה פרטים בפוסקים).

נחלקו ראשונים⁷: יש סוברים שזהו חוב כספי בלבד - אם יש לו כסף הכסף משועבד, ואם אין כסף אין חובה לזון. ויש סוברים שיש גם חיוב לעבוד כדי לזון. זו מחלוקת גם בין הפוסקים. זה תלוי בפירוש המלים בכתובה: "אנא אפלה" - בפשטות חובה לעבוד כדי לפרנס, ויש מפרשים (ר"ת): אעבוד בשדה ואקצור ואביא את המזונות לבית.

אם הבעל אינו מסוגל לעמוד בהתחייבות לפרנס - יש מחלוקת פוסקים אם כופים אותו לגרש.

⁶ איך הם מפרשים את הפסוק? רמב"ן עה"ת מפרש: "שארה" = קרוב בשר, שחייב הבעל לקרבה בביאה ושאר דברים.

⁷ בתוס' כתובות טג, א.

פדיונה

הבעל חייב לפדות את אשתו מן השבי.⁹ מעניין לציין: אפילו אם הבעל כהן, ואשתו אסורה לו לאחר הפדיון (מחשש שנבעלה על ידי הגוים בשבי), בכל זאת חייב לפדותה, ואינו רשאי לומר: "הא גיטך וכסף כתובתך" (כתובות לא.).

תמורת חוב זה זוכה הבעל בנכסי מילוג (זכות זו מובהרת בהמשך המאמר).

קבורה

הבעל חייב לדאוג לקבורת אשתו - כולל טהרה, שמירה, הספד, לווייה, מצבה - הכל כמנהג המדינה. תמורת זה זוכה בירושת נכסיה.

עיקר כתובה

זהו החוב המרכזי ביותר של הכתובה. הבעל חייב לתת לאשתו סכום כסף אם יגרשנה, או שיורשיו חייבים לתת סכום כסף זה במקרה שהבעל ימות. הסכום לבתולה הוא 200 זוז, ולאמנה מנה.

יש מחלוקת תנאים האם כתובה דאורייתא או דרבנן. נחלקו בזה גם הפוסקים.¹⁰

הסיבה המרכזית שחז"ל תיקנו כתובה היא כדי לתת לנישואים משקל מחייב, בניגוד למצב המוכר בימינו של זוג 'חברים' שחיים יחד בלי נישואים. מצב זה דומה קצת לזנות, כי הקשר אינו מחייב: ברגע שהבעל רוצה לגרש את אשתו הרשות בידו, בלי שהאשה יכולה להתנגד, ובלי להתחייב לה דבר. כדי למנוע מצב ש"תהא קלה בעיניו להוציאה" (כתובות יא.). תיקנו חז"ל שהגירושין יחייבו אותו סכום כסף נכבד.¹¹ אגב שתיקנו למקרה של גירושין,

⁹ לקיחת אנשים בשבי לצורך סחיטת כסף היתה שכחה בימי קדם יותר מאשר בימינו.

¹⁰ טור אה"ע סימן סו. ראה שולחן ערוך שם סעיף ו מחלוקת מחבר ורמ"א (האם משערים בכסף צורי או מדינה) ובנו"כ.

¹¹ בימינו המצב השתנה לגמרי: בעקבות חרם דרבנו גרשם (שיוזכר להלן) אי אפשר לגרש אלא בהסכמת האשה. ולכן גם ללא הכתובה הנישואים הם קשר מחייב מאוד. (מבחינת האשה הנישואים היו תמיד דבר מחייב, כי היא מתגרשת רק בהסכמת הבעל). בעיני רבים הנישואים נחשבים לקשר מחייב מדי (ללא קשר לכתובה), שכן אין אפשרות לפרק את הקשר אלא בהסכמת שני הצדדים. (לכן יש המוסיפים בכתובה

תיקנו גם למקרה של אלמנה (כתובות ט: תוד"ה טעמא) = אולי גם כדי להקל על האשה את דרכה בחיים החדשים.

מדין תורה היחס אינו סימטרי: האשה אינה יכולה להתגרש מרצונה, והבעל יכול לגרש מרצונו. אבל אצל האשכנזים התקבלה תקנת רבנו גרשם האוסר על הבעל לגרש את אשתו בעל כורחה. (אה"ע קיטו ברמ"א. וגם התקבל החרם המפורסם יותר של ר"ג על איסור לשאת שתי נשים). גם אצל הספרדים שלא קיבלו את חרם רבנו גרשם הוכנסה בכתובה שבועה שהבעל נשבע שלא לשאת שתי נשים (מוזכר כבר בשו"ע אה"ע ע"ח) ויש כתובות שבהן נוספה גם שבועה שלא לגרש את אשתו בעל כורחה.

במצב עניינים זה הרי שלפחות אצל האשכנזים בטלה עצם הסיבה של הכתובה: אין חשש שהבעל יגרש את אשתו בקלות, כי אינו יכול! אבל הרמ"א (סו"ג. וחלקת מחוקק ובי"ש שם) כתבו שאעפ"כ תקנת הכתובה עומדת במקומה מכמה סיבות.

מאתיים זוז נחשב בזמן חז"ל לסכום כסף נכבד. ההצמדה של הסכום של 200 זוז נקבעה בהלכה למתכת הכסף. בימינו הסכום הוא די מזערי.¹² יתכן שהסיבה לכך היא בגלל ירידת ערך מתכת הכסף. אפשרות סבירה יותר היא משום שהוצאות המחייבה בימינו התייקרו. כאמור, זה לא כ"כ מדאיג, כי בין כך אין חשש שהבעל יגרש את האשה בעל כורחה (בעיקר אצל האשכנזים).

תוספת כתובה

הבעל מתחייב לאשה סכום כסף מעבר למה שחייבו חז"ל, כפי מה שהוא הוסיף בכתובה שכתב.¹³ החתן רשאי להוסיף על סכום הכתובה כרצונו. יש אפילו מנהג להוסיף שלישי על הסכום של הנדוניה. אצל האשכנזים זו תוספת קבועה,¹⁴ ואצל הספרדים נתון

תנאים שיקלו על הגירושים: קנסות לצד שיסרב לגירושים - ממש היפוך של רעיון הכתובה המקורי).

¹² יש מחלוקת בין אשכנזים לספרדים על גובה הסכום (תלוי האם כסף צורי או כסף מדינה).

¹³ התחייבות זו אינה מופיעה בשו"ע סימן סט הנזכר לעיל, כי זו אינה חובה של חז"ל, אלא תלויה ברצונו של החתן להתחייב.

¹⁴ ראה מאמר של הרב דיכובסקי שליט"א (ב'מוריה' חשון תשס"ו) שקורא לתיקון נוסח הכתובה, בעיקר האשכנזי, שכולל בתוכו תוספת של 'זקוקים' שאינה ברורה כלל. (וכן לשינויים נוספים בנוסח המקובל, כגון איסור היציאה מהארץ).

ואיני עושה". אבל הבעל אינו יכול לומר: "איני זן ואיני לוקח מעשה ידיה".

כאשר האשה חולה או אנוסה מעשיית מלאכה - הבעל חייב במזונות.

מציאתה

מה שהאשה מוצאת שייך לבעל.

פירותיה

הבעל זכאי להשתמש בנכסים של האשה כל זמן הנישואים. נכסים אלו מסווגים לשני סוגים: נכסי מילוג = נכסים שמהם הבעל נהנה, אבל הם נותרים בבעלות האשה. נכסי צאן ברזל = עוברים לבעלות הבעל, והוא מתחייב להחזיר את שווים במקרה של פירוד.

ירושה

אם האשה מתה בזמן הנישואים הבעל יורש את נכסי אשתו. זה עלול לגרום לבעיה: האשה רוצה לדאוג לפרנסת ילדיה, ולא בהכרח להעביר את כל הנכסים לבעל. על כך יש תקנות - ראה להלן.

השוואה לחוק המדינה כיום

כיום נוהג במדינת ישראל "חוק יחסי ממון בין בני הזוג (תשל"ג)". הוא שונה מההלכה בכמה פרטים:

1. אין לבעל רשות שימוש בנכסי אשתו.¹⁷ זו שאלה אקטואלית בהרבה מצבים שבהם יש ריב בין בני הזוג לפני הגירושים: מתעורר ויכוח ביחס לזכות השימוש של הבעל בנכסי האשה.

2. ירושה: לפי החוק הישראלי הבעל לא יורש את אשתו כלל, אלא נכסי כל צד חוזרים אליו בכל מקרה של פירוד. נכסים שנרכשו בזמן הנישואים לצד אחד בלבד: מעריכים את שווי נכסי שניהם, ומי שיש לו יותר משלם מחצית ההפרש לצד השני או ליורשיו.
3. אם הבעל נוטש את אשתו הנוכחית וחי עם אחרת עד כדי כך שהיא ידועה בציבור כקשורה אליו – לפי החוק יש גם לה זכויות בירושה.

הכתובה אינה תופסת בבית משפט חילוני (אבל בית משפט חילוני יקבל פסיקת בי"ד רבני אם הצדדים בחרו

¹⁷ בניגוד להלכה, שלפיה נכסי האשה מוגדרים באופן אוטומטי כנכסי מלוג ומשועבדים לבעל. (לנכסי צאן ברזל דרוש שיעבוד מפורש).

להחלטת החתן. אצלם זה אכן רלבנטי יותר - כי הבעל יכול לגרשה בעל כורחה! לפעמים מוסיפים סכומים גדולים מאוד, וזה גורם בעיות כשרוצה להתגרש.

מזונות האשה לאחר פטירתו

חיוב המזונות לאשה מתבטל בשעת הגירושים. אבל כמות הבעל לא נפסק חיוב מזונות (מנכסי הירושה) - עד שעת תביעת הכתובה (200 ז"ז). חיוב המזונות מנכסי הבעל לאחר מותו הוא לכל הדעות¹⁵ מדרבנן. (חיוב המזונות לאחר מות הבעל לא מפורט כיום בנוסח הכתובה).

מזונות הבנות אחרי פטירתו

הבנות ניוזנות מנכסי הבעל שמת כפי צרכן. (הבנים לא מקבלים מזונות, אבל הם קיבלו את כל הירושה!) החיוב הוא עד שיתבגרו הבנות (גיל 12) או שיתארסו.

ירושת הבנים את כתובתה

בני האם יורשים כתובת אימם יותר על חלקם בירושה שעם אחיהם (כתובות נב:). דהיינו: עיקר כתובה, תוספת כתובה, נכסי צאן ברזל. דין זה נקרא בלשון חז"ל: "כתובת בנין דיכרין". טעם התקנה: כדי שיקפוץ אדם לתת לבתו כבנו, ולא יחשוש שזה לא יגיע לנכדיו. (זה מבוסס על ההנחה שאדם נושא שתי נשים). הגאונים טענו שבימינו נותנים יותר לבנות, ולכן יש שביטלו תקנה זו. יש חולקים שא"א לבטל.

אחריות על נכסי צאן ברזל

האשה יכולה להכניס לבעל נכסים בזמן הנישואים בתורת 'נכסי צאן ברזל'. במקרה כזה הבעל אחראי להחזיר לאשה את שווי הנכס במקרה של פירוד. גם אם הנכס יתבלה וערכו הכספי ירד במהלך השנים, הבעל חייב לשלם את השווי המקורי של הנכס. מה שנכתב בכתובה שהכניסה לו הרי הוא בחזקת נכסי צאן ברזל.¹⁶

מעשי ידיה

האשה חייבת לעבוד בבית באריגה או ריקמה או טוויה (כפי מנהג המקום), והתוצר שייך לבעל כתמורה על המזונות שהוא מספק לה. האשה יכולה לומר: "איני ניוזנית

¹⁵ גם לדעת התנאים שחיוב מזונות מדאורייתא.

¹⁶ חובה זו לא נמנית בשו"ע. כנראה משום שהוא מזכיר כבר תקנת נכסי צאן ברזל בזכויות של האשה.

המקורית שנועדה למנוע תהליך זה). הסכמים כאלו צריכים להיעשות על ידי תלמיד חכם מובהק.

האפשרות להוסיף חובות ותנאים נוספים

כאמור לעיל, הרשות ביד החתן והכלה להוסיף על עצמם תנאים והתחייבויות נוספים. בזמנים שונים התעורר בכך צורך כללי, והונהגו תנאים מקובלים בכתובה. כגון מנהג ספרד לכתוב שלא יגרשה על כורחה (=מקביל לחרם דרבנו גרשום אצל האשכנזים), או שלא ישא אישה אחרת (כנ"ל). תנאים מקובלים בעבר: "שלא יקח משרתת שנואה לה", "שתהיה האשה נאמנת תמיד על הוצאות הבית", "שלא יעבור מארם צובא והלאה, ולא מנוא אמון והלאה, ולא בדרך ים כלל, עד שיניח לה גט זמני כשר עם ספוק מזונותיה כפי ראות עיני הבר"ץ". בשו"ת ציץ אליעזר מעודד הכנסת תנאים כאלו לפי הצרכים המתאימים למציאות החיים כיום.

בנוסף הכתובה המקובל כיום יש כמה תנאים קבועים שנוספו מעבר לתקנת חז"ל. למשל כותבים: "מעשי ידיה לוי" - החידוש בניסוח זה הוא שהבעל אינו יכול לומר "צאי מעשה ידיך במזונותיך". בנושא המגורים – הכתובה המקובלת כיום קובעת איפה יגורו בני הזוג.

תקנה יחס לירושה - שהנכסים שהביאה האשה אינם ירושה לבעל תמיד, אלא אם מתה בשנת הנישואים הראשונה הנכסים חוזרים להורים. (אה"ע סוס"י נג).

תקנת טולטילה בראשות הרא"ש - לעולם כשנפטרת האשה הבעל יורש חצי. מצד שני כשהבעל נפטר האשה גובה רק מחצי נכסי הבעל. כן מנהג הספרדים עד היום. יש עוד תקנות בנושא. תקנת הרבנות הראשית תשט"ו: האלמנה מקבלת חלק שווה כמו כל יורש, ולא פחות מחמישית.

אברהם יהודה רוס

אשמח לקבל הערות ותיקונים.

לדון שם). חתן וכלה שרוצים לדאוג מראש שהכתובה תהיה קבילה בבית משפט חילוני, צריכים לנסח אותה מראש באופן מתאים.¹⁸

האפשרות לשנות את חובות הכתובה

יש זוגות שמלבד הטקס הדתי ניגשים לעו"ד שעושה הסכם ממוני לפי עקרונות החוק הישראלי. בהסכם זה נכתב שבכל מקרה של סתירה להסכם אחר, זהו ההסכם הקובע. האם זה תקף?

התשובה היא שניתן על פי ההלכה לשנות מתנאי הכתובה,¹⁹ כי המתנה על מה שכתוב בתורה בדבר שבממון תנאו קיים. ישנן רק שתי התחייבויות בכתובה שאי אפשר לשנות: 1. אי אפשר לבטל את החובה של הבעל לקיים מצות עונה, כי זה נחשב "מתנה על מה שכתוב בתורה" (בדבר שאינו ממון). 2. אי אפשר לבטל את ההתחייבות של עיקר כתובה = כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה (מי שחי בלא כתובה כאילו בועל בעילת זנות).

גם ביחס להסדרי הירושה ניתן לשנות ממה שקבעה התורה, אבל יש בעיה הלכתית טכנית, כי לפני הקידושין אין הבעל יכול להסתלק מהירושה שעדיין אינה שלו, ולאחר הנישואים אינו יכול להסתלק מהזכויות שיש לו כבר²⁰ - יש לכך פתרונות הלכתיים שונים, והיו שנהגו כך גם בימי קדם.²¹

לא התייחסתי כאן לשאלה שראויה לדיון נפרד: הסכם בין החתן והכלה לפני הנישואים, שבו הבעל או האשה מתחייבים סכומי כסף במקרה של סירוב לגט. מטרת הסכם זה לכפות על הבעל לתת גט במקרה שבו אשתו תדרוש זאת בעתיד. (ישנם זוגות בימינו שנוהגים כך, ויש רבנים שמעודדים זאת). מבחינה ממונית אין בהסכם זה שום בעיה. הבעיה היא בדיני גירושין: גט מעושה (=שניתן בכפייה) פסול. בנוסף לכך זה הסכם כזה עשוי לגרום למצב שקל לבעל להיפרד מאשתו (בניגוד לתקנת הכתובה

¹⁸ בדרך כלל החתן והכלה לא טורחים לעשות כך.

¹⁹ לכן חבל לעשות כתובה מיותרת ולהתנות בפני עו"ד שהיא תבטל - אם יגשו לבי"ד רבני זה גם יסבך את העניין ביחס לשאלה איזה שטר הוא המייצג האמיתי.

²⁰ אה"ע סימן סט-ז, צב-ז

²¹ בספר נחלת שבעה יש שטר לצורך כך, וכן בספר מנהגי קהילת ארגיל שהיו נוהגים כך.